

ASPUDDEN ANTIKVARISK KONSEKVENSBESKRIVNING

ASPUDDEN, STOCKHOLM

SLUTRAPPORT
2021-12-10

UPPDRAG

Titel på rapport: Antikvarisk konsekvensbeskrivning Aspudden
Version: Slutrapport
Datum: 2021-12-10

MEDVERKANDE

Beställare: Riksbyggen Ekonomisk förening och Wallenstam
Fastigheter 138 AB
Kontaktperson: Mikael Olsson

Konsult: Tyréns Sverige AB
Uppdragsansvarig: Tobias Mårud
Daniel Nilsson
Handläggare: Louise Westman
Sara Lindeberg
Kvalitetsgranskning: Maria Wall

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	4
Syfte och bakgrund	4
Vad är en antikvarisk konsekvensbeskrivning?	4
Avgränsning	4
Tidigare utredningar	4
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	5
Gällande lagrum	5
Gällande detaljplan	6
Vägleddande dokument	6
HISTORIK.....	7
NULÄGE.....	9
Aspudden	9
Planområdet	10
KULTURVÄRDEN	15
Aktuella kvarter	15
Området som helhet	16
PLANFÖRSLAG	17
Planområdet	17
Övergripande.....	18
Planerad bebyggelse efter delområde	19
KONSEKVENSER.....	22
Nybyggnation	22
Miljöpåverkan	26
Sammanvägd bedömning.....	32
KÄLLFÖRTECKNING.....	33

INLEDNING

SYFTE OCH BAKGRUND

Ett förslag till detaljplan för del av fastigheten Aspudden 2:1 m.fl. vid Blommensbergsvägen i stadsdelen Aspudden har tagits fram. Planen syftar till att komplettera Aspudden med bostäder, centrumfunktioner, utökad skolgård och allmänna platser (se vidare under Planförslag s.18).

Därtill syftar planen till att vidareutveckla den småskaliga tätheten i Aspudden och Aspuddens unika karaktär av förstad, samt till att stärka Blommensbergsvägen som stadsgata genom att skapa förutsättningar för kompletterande bebyggelse och allmänna platser i anslutning till gatan och ny utformning av gatans funktioner.

Planen möjliggör totalt ca 215 nya bostäder och verksamhetslokaler.

Genomförandet av planförslaget innebär en förändring på naturmiljön inom planområdet, med påverkan på områdets landskapsbild, stadsbild och kulturmiljö. I samrådsyttrande angående detaljplanen framfördes behov att ta fram en antikvarisk konsekvensanalys av förslagens påverkan på platsens och Aspuddens kulturhistoriska värden.

Mot denna bakgrund har Tyréns i uppdrag att genomföra en antikvarisk konsekvensbeskrivning. Handlingen ska utgöra ett kunskapsunderlag för beslut om detaljplan rörande del av Aspudden 2:1 i Stockholm.

VAD ÄR EN ANTIKVARISK KONSEKVENSBESKRIVNING?

En antikvarisk konsekvensbeskrivning är en utredning och analys av hur identifierade kulturvärden påverkas och vilka konsekvenserna blir för området vid en föreslagen ändring av en byggnad eller ett område.

Konsekvensbeskrivningen ska redovisa hur man avser att tillgodose Plan- och bygglagens varsamhetskrav och påverkan på kulturmiljöns riksintressen direkt och indirekt. Vidare ska man redovisa hur avvägningar gentemot andra grundläggande samhällskrav har skett. Intressebeträffande mellan kulturvärdena och andra krav ska framgå. Detta för att möjliggöra för berörd myndighet att bedöma om den föreslagna avvägningen mellan olika intressen sammantaget kan anses vara fullgod från antikvarisk synvinkel.

AVGRÄNSNING

Området som berörs av konsekvensbeskrivningen utgörs av aktuellt planområde, enligt Plankarta S-Dp 2019-05858-54, men även eventuell påverkan av angränsande kulturhistoriska värden bedöms.

TIDIGARE UTREDNINGAR

Aspudden kulturmiljöutredning. Tyréns AB, 2020-10-29.

Kulturmiljöanalys, del av Aspudden 2:1, White Arkitekter AB, 2020-05-14

Kulturmiljöutredning Aspudden och Midsommarkransen, Nyréns Arkitektkontor, 2012-03-15.

Landskapsanalys Aspudden/Midsommarkransen, Nyréns Arkitektkontor, 2012-05-22.

FÖRUTSÄTTNINGAR

GÄLLANDE LAGRUM

PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används och utvecklas. Planläggning ska enligt PBL:s andra kapitel ske med hänsyn till bland annat natur- och kulturvärden och främja "ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder".

Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. För all bebyggelse gäller varsamhetskrav och krav på anpassat underhåll.

PBL 2 KAP. 1 §

Vid prövning av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

PBL 2 KAP. 6 § (HÄNSYN)

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk

utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. Stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan [...]

PBL 8 KAP 1 § (UTFORMNING)

En byggnad ska 1. vara lämplig för sitt ändamål, 2. ha en god form-, färg- och materialverkan

PBL 8 KAP 9 § (TOMTER)

En obebyggd tomt som ska bebyggas ska ordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen.

8 KAP. 13 § (FÖRVANSKNING)

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Bestämmelserna omfattar även tomter som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan, allmänna platser och bebyggelseområden.

KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

Stadsmuseets klassificeringskarta är ett redskap inom Stockholms stad vilket används som ett kunskapsunderlag i stadens hantering av PBL:s regelverk kring varsamhet och förvanskning. På kartan finns tre färger som markerar olika grad av kulturhistoriskt värde:

Blå - Fastigheter som har bedömts ha synnerligen högt kulturhistoriskt värde är blå på kartan. Både blå och gröna fastigheter har bedömts ha sådana särskilda värden som avses i PBL 8:13.

Grön - Fastighet som har bedömts ha högt kulturhistoriskt värde och bedömts vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Både blå och gröna fastigheter har bedömts ha sådana särskilda värden som avses i PBL 8:13.

Gul - Fastigheter som har bedömts ha visst kulturhistoriskt värde och/eller är av positiv betydelse för stadsbilden.

GÄLLANDE DETALJPLAN

För området finns ett flertal gällande planer:

- Stadsplan PI 3116A, fastställd 1946
- Stadsplan PI 5912A, fastställd 1962
- Stadsplan PI 7838, fastställd 1977
- Detaljplan Dp 90039, lagakraftvunnen 1992
- Detaljplan Dp 2004-08738, lagakraftvunnen 2007
- Detaljplan Dp 2008-19855-54, lagakraftvunnen 2011

Planmosaik redovisande gällande planer med aktuellt planområdes avgränsning markerad med röd heldragen linje. Bild: SBK

Stadsplan PI 3116A anger användning park eller planterad allmän plats respektive gatumark samt område för allmänt ändamål längs med Blommensbergsvägen samt delar av Erik Segersälls väg.

Stadsplan PI 5912A berörs i planområdets södra kant och anger tilläggsbestämmelse i samband med tunnelbanan.

Detaljplan Dp 90039 anger likriktarstation för tunnelbana och parkmark invid Hövdingagatan.

Detaljplan Dp 2004-08738 anger användning bostäder och skola. Planen anger bestämmelser för markens användande: *Träd ska behållas. Befintliga träd får endast tas bort av ålders eller sjukdomsskäl och ska ersättas med nya av samma slag.*

Detaljplan Dp 2008-19855-54 anger elnätstation i planområdets östra del.

Stadsplan PI 7838 anger användning gatumark, parkmark, allmänt ändamål – byggnadskvarter samt elnätstation. Berört område i aktuellt förslag är betecknat som parkmark och gatumark.

VÄGLEDANDE DOKUMENT

ÖVERSIKTSPLAN

Stockholms stad översiktsplan "Stockholm växer" vann laga kraft 23 mars 2018. Översiktsplanen beskriver hur Stockholm besitter en komplex och mångfacetterad kulturmiljö. I och med att kulturmiljön är ett allmänt intresse finns därför ett särskilt ansvar att förvalta och utveckla staden i linje med aktuella lagar och överenskommelser.

Aspudden ingår i ett stadsutvecklingsområde med stora stadsutvecklingsmöjligheter där omfattande komplettering föreslås. I översiktsplanen beskrivs följande:

I Aspudden finns stora möjligheter till stadsutveckling genom komplettering av ny bostadsbebyggelse, förskolor och skola och service, vilket bland annat lyfts fram i programmet för Aspudden och Midsommarkransen som beslutades 2013.

Stockholms stad framhåller att bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden. Som planeringsinriktningar skriver Stockholms stad bland annat även att:

Kunskap om stadens stadsbyggnadskaraktärer och stadslandskapet ska vara en utgångspunkt vid förändring, förnyelse och förtätning i stadens befintliga områden.

PROGRAM FÖR ASPUDDEN OCH MIDSOMMARKRANSEN

Den tidigare översiktsplanen "Promenadstaden - översiktsplan för Stockholm" pekar ut ett aktuellt område utanför dagens innerstad som den centrala stadens utvidgning. I samband med det tog stadsbyggnadskontoret fram ett program för att utreda vad det innebär för Aspudden och Midsommarkransen. Förutom ny grundskola och nya förskolor möjliggörs mellan 1 300 och 1 600 nya bostäder i programmet. Bebyggelsen syftar till att stärka stadsdelarnas kopplingar dem emellan samt stärka de idag otydliga entréerna.

HISTORIK

ASPUDDEN SOM TÄTORTSNÄRA LANDSBYGD

Namnet Aspudden kommer från ett 1700-talstorp, tillhörande Hägerstens gård, vilken kom att avstyckas under 1760-talet från Årsta säteri. Torpet delades under 1800-talet i Stora och Lilla Aspudden vilka båda låg vid nuvarande Hägerstensvägen. På Lilla Aspuddens gård bedrevs under 1800-talet omfattande blomster- och fruktodlingar. På Stora Aspudden ägnades verksamheten åt tobaksodling.

Trakten var länge lantlig med bördig åkermark mellan åsarna i norr och söder, vilket idag visar sig genom spår i landskapet i form av äldre ekar i tidigare betesmarker och brynzoner ut mot åkermark.

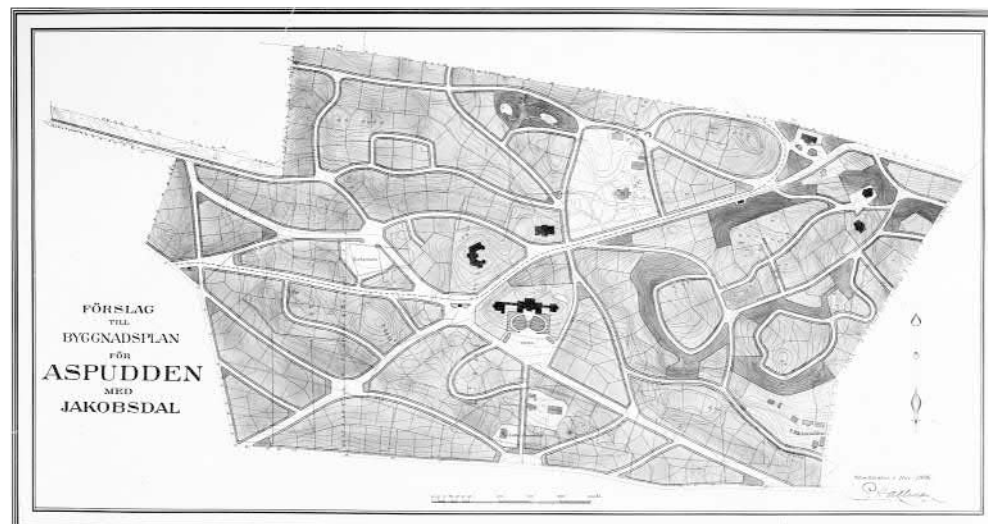
Omkring mitten av 1800-talet var Aspudden fortfarande landsbygd. Lilla och stora Aspudden ligger i dalgången utmed nuvarande Hägerstensvägen. Blommensbergsvägen är ännu inte utbyggd och nuvarande Hägerstensvägen följer åssträckningen. Karta: Trakten omkring Stockholm 1861. Lantmäteriet.

ASPUDDEN BEBYGGS

Snart gjorde stadens trångboddhet och industrialismens framryckning sig gällande i området. 1862 invigdes stambanan mellan Stockholm och Göteborg vilket bidrog till en ökad industribebyggelse i och kring Aspudden. Stadsdelen bildades formellt 1926 under namnet Vinterviken och fick sitt nuvarande namn 1934.

Strax efter sekelskiftet utvecklades Aspudden till en av Stockholms första hyreshusförstäder. Det socialt och ideellt inriktade företaget Byggnads AB Manhem köpte 42 hektar av marken som hört till torpen lilla och stora Aspudden samt delar av marken som tidigare tillhört Hägerstens gård med syftet att uppföra arbetarbostäder med god standard.

En stadsplan upprättades 1906 av P. O. Hallman, med slingrande gator, fondmotiv och oregelbundna kvarter. Den slutliga stadsplanen med rätlinjiga gator och hög exploatering, utarbetad av H G Torulf vid Allmänna Ingenjörbyrå, var klar 1907. Tre år senare startade Manhemsbolaget försäljning av villatomter samtidigt som man började bygga de första flervåningshusen längs Hägerstensvägen. De var även delaktiga i spårvägsförbindelsen till Liljeholmen 1911, som ledde till att inflyttningen till Aspudden tog fart. Förbindelsen gick över Liljeholmsbron i tre linjer mot Tellusborg, Midsommarkransen samt Aspudden. Stadsplanen utvidgades 1918, fem år efter att Aspudden inkorporerades i Stockholm stad.

Hallmans stadsplan från 1906, innan bearbetning 1907 då Hägerstensvägens nuvarande utformning tillkom tillsammans med stenstadsbebyggelsen. Källa: Stockholms Digitala stadsmuseum.

På 1930-talet började den första förtätningen och utbyggnaden av stadsdelen med för tiden moderna smalhus. Luckorna mellan Hägerstensvägens 1910-tals bebyggelse, där enligt de ursprungliga planerna offentliga byggnader skulle ha uppförts, fylldes med bostäder. Inom dagens kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan planerades till en början en av dessa offentliga byggnader, samt parkmark med tydlig entré från den dubbelriktade Manhemsgatan. Planen på en offentlig byggnad kom aldrig att genomföras på höjden, men kvar blev Manhemsgatans bredd och parken mellan Hägerstensvägen (tidigare Jarlagatan) och Vapengatan/Botvidsgatan som tydligt visar på de ursprungliga intentionerna med en monumental gata fram till dåvarande kvarteret Paradisfågeln.

Efter att staden köpt marken 1944 inleddes en omfattande utbyggnad av bostäder i Aspudden. Sven Markelius upprättade en ny modern stadsplan präglad av grannskapstänkande, med lamellhus grupperade kring gårdar, kompletterade av punkthus. Efter detta skedde en gradvis förslumning av stadsdelen och en upprustning genomfördes på 1970-talet efter att den äldre bebyggelsen varit på väg att rivas. Sedan dess har mindre kompletteringar med ny bebyggelse skett kontinuerligt, bland annat genom att solitära flerbostadshus byggts på tomter efter att tidigare enfamiljshus köpts upp och rivits.

Kommunikationerna utvecklades under 1900-talets andra hälft. Under 1960-talet började anläggandet

av Essingeleden. År 1964 öppnade tunnelbane-linjen som ersatte spårvägstrafiken.

Blommensbergsvägen har en yngre historia. Namnet "Blommensberg" härrör från stenhuggarfamiljen Blom, som ägde hus i Vintervikens östligaste del (mellan sjön Trekanten och en den numera igenlagda sjön Långsjön). Familjen ägde en krog som kallades Blommens berg i slutet av 1700-talet, vid vägen som kom att få detta namn. Tidigare hade krogen kallats Bullerbackens krog och Jungfrudansen. Även Aspuddens sjukhem låg vid Blommensbergsvägen. Byggnaden revs på 1960-talet men är känd för att Hermann Göring var intagen som patient här 1925 för att bli kvitt sitt morfinberoende.

Flygbild över Aspudden mot öster 1935. Fotograf: Oscar Bladh 1935. Källa: Digitala stadsmuseet.

Vykort föreställande Hägerstensvägen genom Aspuddens centrala delar under 1900-talets första hälft. Digitala stadsmuseet

NULÄGE

ASPUDDEN

Aspudden ligger i ett för Mälardalen typiskt sprickdalslandskap med bergsryggar och dalgångar. Området är en del av en längre förkastningsbrant vilket präglar topografin i öst-västlig riktning. De högsta partierna är bevuxna med hållmarkstallskog och i dalgångarna dominerar öppen mark och lövträd. På höjderna framträder berg i dagen på många ställen.

Planeringen av Aspudden är en kombination av P.O. Hallmans tidiga stadsplan och 1940-talets arkitekturkunskaper, där ny bebyggelse placerats in i de tidigare utformade kvarteren. Kring den centrala Hägerstensvägen återfinns Aspuddens stenstad som trots sin ringa utbredning är identitetsskapande för Aspudden. Den största delen av stadsdelens bebyggelse tillkom dock under andra hälften av 1940-talet och består av mycket varierad bebyggelse, men med genomgående tydligt terränganpassad planering där arkitekterna utnyttjat topografin och förstärkt dess karaktär genom att variera husens höjd och placering. Bland annat är punkthusen samlade i enklaver på höjdlägen för att kunna ses och kännas igen på långt håll men även som en anpassning till topografin. Bebyggelsen i Aspudden består i stort av flerfamiljshus med folkhemsidéens förtecken: punkthus, tjockhus och lamellhus uppförda i utsparat naturmark - hus i park samt ett stort antal småhus, många gånger typhus från 1930- och 1940-tal.

Inom stadsdelen ryms både anlagd och utsparat grönska. Två större grönskastråk löper genom hela stadsdelen i öst-västlig riktning. Det övre följer

Inom kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan återkommer berg i dagen.

Vintervikens södra kant och det andra består av grönska längs Blommensbergsvägen och i Aspuddsparken.

Det finns relativt få platser i stadsdelen där kompletterande bebyggelse kan placeras. På de flesta platserna skulle det röra sig om enskilda byggnader

och miljövärden skulle i princip undantagslöst påverkas.

Om bebyggelsen i Aspudden ska utökas är sålunda ett ställningstagande nödvändigt för i vilken utsträckning den gröna strukturen ska vidmakthållas.

PLANOMRÅDET

Nivåskillnaderna inom det aktuella planområdet är påtagliga och inom området kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan framträder berg i dagen. Blommensbergsvägen löper i öst-västlig riktning i planområdets lägsta del.

Genom planområdet löper ett av Aspuddens öst-västliga grönstråk med grönskan som omgärdar Blommensbergsvägen och fortsätter in i Aspuddsparken. Inom grönstråket finns flera olika sorters lövträd liksom skogsalm, lönn och asp. Karaktäriserande för grönskan är dock de äldre bredkroniga ekarna, med en ålder på upp till 200 år, som minner om hur marken tidigare brukats som odlings- och betesmark. Sparad naturmark karaktäriserar det ideal som stod i fokus när punkthusen i kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan uppfördes och här finns därför ytterligare grönska kring punkthusen.

Inom och i anslutning till planområdet har kvarteren en hög andel grönska i sig och tillsammans med placeringen av bebyggelsen har gröna hörn skapats, så som korsningen Blommensbergsvägen/Erik Segersälls väg och korsningen Blommensbergsvägen/Hövdingagatan. De aktuella kvarteren ligger i en gräns mellan det mer stadsmässiga Aspudden, stenstadens bebyggelse omkring Hägerstensvägen, och de grönare och luftigare områdena som breder ut sig norr om stenstaden.

Grönstråket längs med Blommensbergsvägen.

Gröna hörn på andra sidan Hövdingagatan i korsningen Blommensbergsvägen/Hövdingagatan.

Utsparad grönska runt om punkthusen i kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan.

De gröna hörnen består bland annat av äldre ekar.

KV GRÅGÅSEN

Kvarteret avgränsas av Blommensbergsvägen, Erik Segersälls väg och Olof Skötkonungs väg. Bebyggelsen utgörs huvudsakligen av småskalig villabebyggelse från 1940-talet med mindre trädgårdar i kuperad terräng. Bebyggelsen är väl anpassad till topografin som är mycket kuperad. Villabebyggelsen var ursprungligen konsekvent utformad med 1½ våning i suterräng, småskalig volym och tegeltäckt sadeltak men individuellt varierad avseende material, planlösning och fönstersättning. Bebyggelsen är främst belägen utmed Olof Skötkonungs väg, inplacerad på en höjdsträckning som sluttar ner och mynnar ut mot Blommensbergsvägen. Tomterna i kvarteret har delvis anpassats till terrängens sluttning genom murar och utfyllnad.

Utmed Erik Segersälls väg ligger en nybyggd förskola i tre våningar på tomt med sparade äldre träd och berghällar. Ned mot Blommensbergsvägen finns en blandning av lövträd med bland annat sparade äldre ekar. Vegetationen skymmer (åtminstone under sommartid) i hög grad småhusbebyggelsen i kvarteret.

Förskolans tomt gränsar mot det gröna hörnet i korsningen Blommensbergsvägen/Erik Segersälls väg.

Ås- och bergsryggar, branter, dalgångsstråk och vegetation från tidigare markanvändning bidrar till att göra det historiska natur- och kulturlandskapet läsbart.

Områdets ursprungliga karaktär har till viss del förändrats genom att delar av den ursprungliga

bebyggelsen på senare tid rivits och ersatts med ny bebyggelse. Flera av villorna har även förändrats genom om- och tillbyggnader. I områdets västra del låg tidigare ett daghem i en våning från mitten av 1960-talet, vilket revs under 2000-talet för att ersättas av den större förskolebyggnaden.

KV KOLIBRIN, HÄRFÅGELN, PARADISFÅGELN OCH TOFSVIPAN

På en höjd avgränsad av Blommensbergsvägen, Erik Segersälls väg, Olof Skötkonungs väg och Hövdingagatan, ligger de sammanhållna kvarteren Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan. Bostadsområdet från 1947–1949 utgörs av fem punkthus i sju våningar. Bebyggelsen som är placerad i varierande topografiska höjdlägen på och längs med en berghäll, är terränganpassad och omges av

stenhålls- och skogspartier. Byggnaderna knyts samman genom Sverkersgatan som tar sin in i området från Erik Segersälls väg.

Byggnaderna är ritade av arkitekten Sture Frölén och är konsekvent utformade sinsemellan med ett tydligt funktionalistiskt formspråk, vilket visar sig genom den ljusa släta fasadputsen, den regelbundna och rationella fönstersättningen, burspråken som är anslutna till mindre balkonger samt detaljutformningen i övrigt.

Ett av fem punkthus uppfört 1947–1949.

I vyn mot väst leder en gångväg med trappa ned mot Hövdingagatan. I bakgrunden skymtar bebyggelsen i kv Entitan på andra sidan gatan.

Punkthuset är förbundet med Blommensbergsvägen genom en trappa samt stig genom det gröna band som omger byggnaderna.

Punkthusen accentuerar höjdläget och nivåskillnader i terrängen. Husen ligger indragna, med sparad grön mark ut till gata. Områdets höjdläge samt grönstruktur mot lägre liggande gator skapar en barriär mot närliggande områden.

Hövdingagatan norrut med bebyggelse mot gata till vänster och det aktuella kvarteret till höger.

Områdena mellan punkthusen består främst av hållmark med blandskog av huvudsakligen ek och tall samt partier med berg i dagen. Det finns få anlagda större gräsytor, förutom i direkt anslutning till Blommensbergsvägen. Infarten till området, Sverkersgatan, har också terränganpassats, där den kröker runt en bergsformation i områdets mitt.

Gångstigar med trappor från punkthusen ned mot Hövdingagatan.

Den breda Manhemsgatan möjliggör breda vyer mot höjden med punkthusen och dess omgärdande gröna band. Manhemsgatan löper som en axel över Hägerstenvägen och har en grön karaktär med grönska i bägge ändar samt på Manhemsplatsen.

Kvarteret ter sig grönt och öppet i slutet av den breda Manhemsgatan. Punkthusens placering gör att de skymtar bakom den gröna ridån.

BLOMMENSBERGSVÄGEN MED OMGIVNINGAR

Blommensbergsvägen löper grovt i nordöst-sydvästlig riktning nordväst om de berörda kvarteren. Vägen följer dalgången och är lågt placerad i topografin. Den låga placeringen i det topografiskt varierande landskapet innebär att vid högre placerad bebyggelse har det skapats terränganpassningar ned mot vägen så som murar och trappor. På vissa håll är bebyggelsen placerad nära vägen, på andra är bebyggelsen indragen från vägen vilket lämnat öppna rum mellan gata och bebyggelse. Den grönska som återfinns i dessa öppna rum samt i övrig vegetation längs med Blommensbergsvägen är en del av ett större grönt stråk där även Aspudds-parken ingår. Längs med vägen finns ett flertal äldre ekar.

Från Blommensbergsvägen utgår ett antal lokalgator som binder ihop de olika delområdena i Aspudden.

I de två berörda kvarteren finns endast två byggnader utefter Blommensbergsvägen, båda i nordöstra änden av kvarteret Grågåsen.

Indraget från Blommensbergsvägen, på dess norra sida, ligger Aspuddens skola med skolgård. Skolgården har en öppen grön struktur med vad som uppfattas som en förlängning av Aspudds-parkens, på andra sidan Erik Segersälls väg, större gröna rum.

Från korsningen Blommensbergsvägen/Erik Segersälls väg skymtar skolgården till vänster i bild. Skolgården har en öppen och grön karaktär med äldre lövträd.

Blommensbergsvägens sträckning österut. Vägen ligger lågt i landskapet då den följer ett dalgångsstråk. Till höger i bild skymtar bebyggelse tillhörande förskolan högre upp i topografin.

Blommensbergsvägens sträckning västerut nedanför kvarteret Kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan.

Blommensbergsvägens sträckning västerut nedanför kv Grågåsen. Den utbredda grönskan ramar in vägen och är starkt karaktärsskapande.

KULTURVÄRDEN

AKTUELLA KVARTER

KV GRÅGÅSEN

Områdets kulturvärden utgörs bland annat av bebyggelsens och tomternas småskalighet. De, från gatan, något indragna bostadshusen med lummiga trädgårdar längs en slingrande väg för tankarna till både folkhemmets och trädgårdsstadens ideal, "hus i park" och den urbana landsbygdsdrömmen. Själva byggnadernas enkla och rationella utformning är ett uttryck för folkhemsidealet och ett tidstypiskt exempel på familjeplanerade bostadshus från mitten av 1900-talet.

I kvarterets västra del ryms grönskande områden med bland annat stora ekar. Grönskan berättar dels om planeringsidealet för tiden med utsparat naturmark, dels om markens tidigare användning som odlings- och betesmark.

KV KOLIBRIN, HÄRFÅGELN, PARADISFÅGELN OCH TOFSVIPAN

Centralt placerade på en höjd i kvarteret står fem punkthus i sju våningar uppförda 1947-1949.

De var stadsdelens högsta byggnader när de uppfördes och placerade för att synas, i blickfånget från Manhemsgatans medvetet utformade gaturum. Manhemsgatan var utformad för att leda så väl besökare som blick fram till den pampiga offentliga inrättning, tänkt att uppföras på den höjd där istället punkthusen kom att stå.

Bebyggelsen som är placerad i varierande topografiska höjdlägen på och längs med en berghäll, är terränganpassad och vardera byggnaden omsluts av stenhäll- och skogspartier.

Det mot bland annat Erik Segersälls väg synliga berget är ett särdrag i området. Punkthusen accentuerar höjdläget samt terrängens nivåskillnader och syns från omgivande kvarter.

Byggnaderna, som ligger indragna från omkringliggande vägar, omges av sparad grön mark ut till gata. Terränganpassningen med vegetation och hållmarker är ett exempel på hur man under 1900-talets mitt byggde ut staden i naturen - "hus i park". Vegetationen runt området bidrar till att bebyggelsen smälter in i det övergripande området. Sparade ekar minner samtidigt om tidigare markanvändning.

Området vittnar om den sena svenska funktionalismens ideal ur ett arkitektoniskt och ett planeringsmässigt perspektiv, folkhemsarkitekturen. Kulturvärdena kommer till uttryck genom bebyggelsen som är glest placerad i samspel med topografin, enhetligt och konsekvent utformade med ett stilrent formspråk.

BLOMMENBERGSVÄGEN

Blommensbergsvägen omges av grönska som består av sparade och anlagda öppna rum mellan väg och bebyggelse så som sparade gröna hörn och skolgårdens öppna karaktär. Grönskan är en del av ett större grönt stråk som går genom Aspudden. Placeringen lågt i topografin har dessutom lett till lösningar för tomterna ovanför i form av murar och trappor vilket är ett utmärkande drag för såväl området som Aspudden.

De äldre ekarna som återfinns längs med vägen minner om dalgångens historiska användning som betesmark.

Namnet Blommensbergsvägen har genom sin historia ett kulturhistoriskt värde i sig.

OMRÅDET SOM HELHET

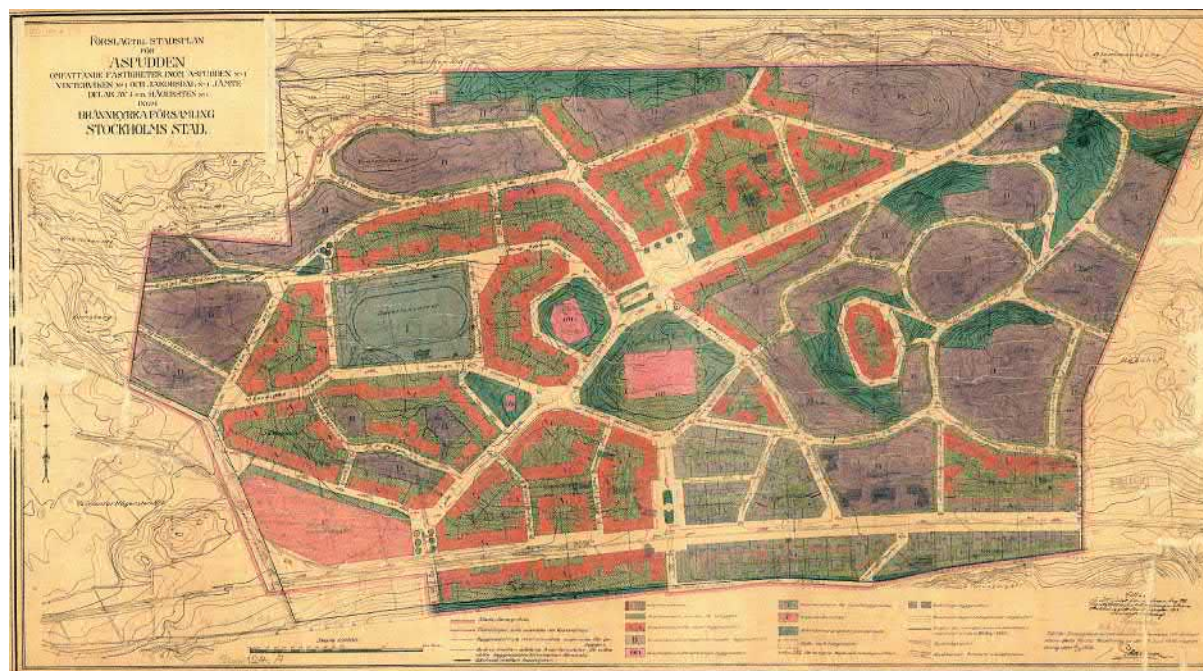
P. O. Hallmans stadsplan med slingrande gator, fondmotiv och oregelbundna kvarter är grunden för Aspuddens fysiska struktur. Stadsplanemönstret har ett starkt kontinuitetsvärde. Efterföljande bebyggelse så som punkthusen i kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan uppförda under 1940-talet har passats in i strukturen, delvis enligt den äldre stadsplanen.

Bebyggelsen i de två kvarteren bidrar till och utgör en del av Aspuddens varierade bebyggelse vars många årsringar i stort sammanfattar hela 1900-talets vardagliga bostadsarkitektur. Även den för funktionalismen typiska terränganpassningen och integrering av natur i bebyggelseområden är karaktärsskapande för såväl Aspudden i stort som för det aktuella området. De nya årsringarna ger tydligt avläsbara spår som vittnar om de olika epokenas förutsättningar och ideal.

Området har flera värdebärande gröna strukturer, dels grönska som präglar Blommensbergsvägen med både sparad naturmark, med bland annat äldre

ekar, samt parkmark. Det gröna band som omger punkthusen inom kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan berättar om planeringsidealet med hus i park. Ett värdebärande karaktärsdrag som blir tydligt i och i anslutning till planområdet är kvarterens sparade gröna hörn mot vägarnas korsningar.

Planeringen med fem punkthus placerade i höjdläge är ett återkommande inslag i Aspudden. Kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan är en av tre liknande enklaver om fem punkthus som är placerade som markörer av områdets höjdlägen. Det är en medveten utformning av planen och ett medvetet nyttjande av de mer svårbebyggda delarna av stadsdelen.

Omarbetning av P.O. Hallmans stadsplan från 1918. Källa: Stockholm Digitala Stadsmuseum.

PLANFÖRSLAG

Nedan sammanfattas planförslaget för detaljplan Aspudden 2:1 m.fl. vid Blommensbergsvägen i stadsdelen Aspudden, Stockholms stad.

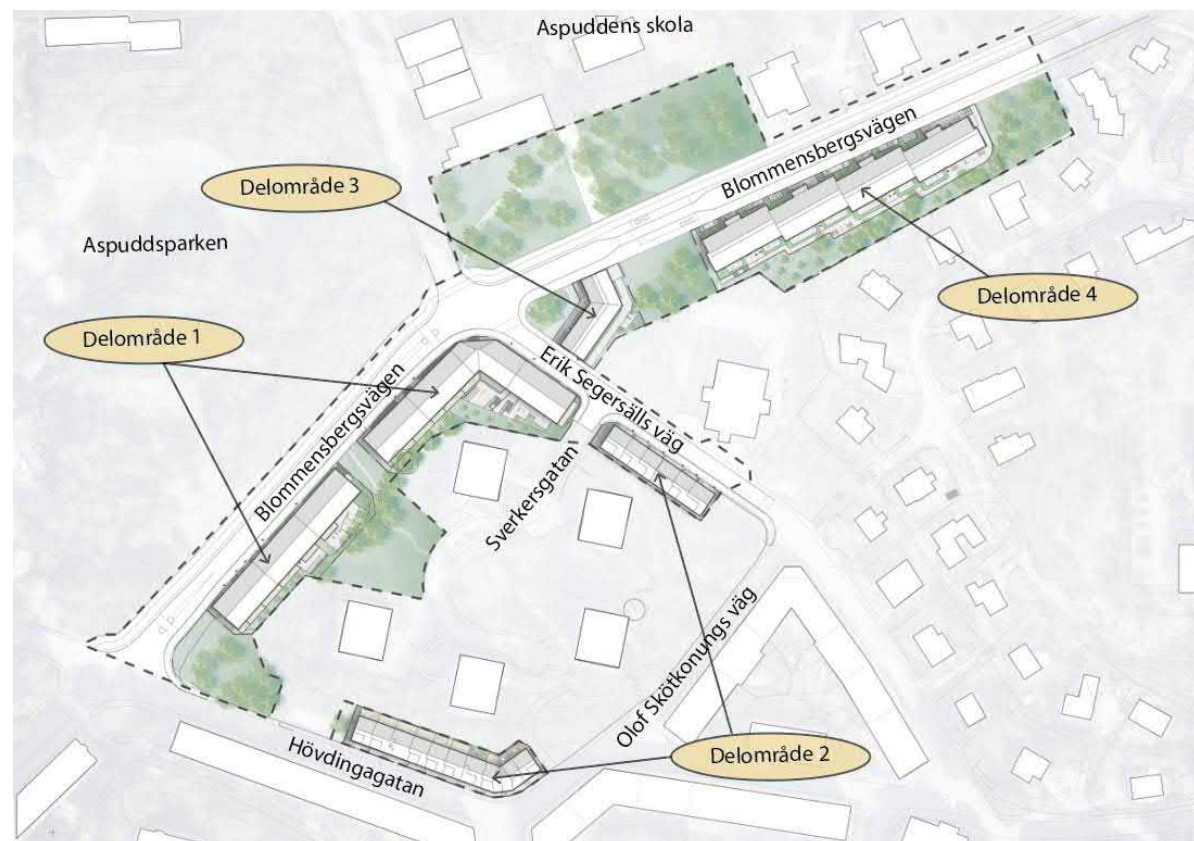
PLANOMRÅDET

Planområdet berör delar av Aspudden 2:1, Aspudden 2:5, Grågåsen 26 och Hemgården 3 längs med Blommensbergsvägen, Erik Segersälls väg och Hövdingagatan. Planområdets södra delar ansluter delvis mot centrala Aspudden.

Blommensbergsvägen löper i öst-västlig riktning utmed norra och nordvästra delen av de i planen berörda kvarteren Grågåsen 26, Kolibrin 1, Härfågeln 1, Paradisfågeln 2-4 och Tofsvipan 1 samt söder om Hemgården 3. Gatan ingår i planområdet med begränsning från korsningen med Hövdingagatan i sydväst fram till i linje med fastigheten Grågåsen 19 (Blommensbergsvägen 119-121). Vägen följer en dalgång och är lågt placerad i topografin. Blommensbergsvägen är en del av ett större grönt stråk där även Aspudsparken ingår. Norr om Blommensbergsvägen ligger Aspudsskolan samt Aspudsparken.

Erik Segersälls väg ingår i planområdet med begränsning från Blommensbergsvägen i nordväst till och med parkeringsfickan framför förskolan Grågåsen på Erik Segersälls väg 24, i sydöst.

Planområdet väster om Erik Segersälls väg omfattar park- och naturmark, vilken omsluter punkthusbebyggelsen på höjden vid Sverkersgatan. Punkthusen är uppförda i sju våningar eller sex våningar samt souterrängvåning, två av husen har även källarvåning.

Situationsplan. Detaljplanen omfattar fyra tillkommande delområden för i huvudsak bostadsändamål (B1 och B2), tre delområden med flerbostadshus (delområde 1, 3 och 4) och två delområden med stadsradhus (delområde 2). Bild: DinellJohansson med bearbetning av Tyréns

Berörda delar av Grågåsen 26 är obebyggda. Hemgården 3 berörs endast i en mindre omfattning i anslutning till vägområdet. Aspudden 2:5 rymmer en teknisk anläggning som i planförslaget fortsatt kommer rymma en teknisk anläggning.

Hövdingagatan ingår ej i planområdet.

ÖVERGRIPANDE

Planen möjliggör totalt ca 215 nya bostäder och verksamhetslokaler. Längs med Blommensbergsvägen föreslås lamellhus och längs Erik Segersälls väg och Hövdingagatan föreslås stadsradhus. En förutsättning för att genomföra föreslagen stadsutveckling är den upprätning av Blommensbergsvägen som föreslås i aktuellt planförslag. Ändringen av Blommensbergsvägen inbegriper även förbättrade gång- och cykelbanor samt timlashållplats för kollektivtrafik.

Planen möjliggör delvis bilparkering i garage och carport. Cykelparkering föreslås i cykelrum i anslutning till gata, i garage samt inom gårds- och förgårdsmark.

Planen syftar även till att utöka ytan för markanvändning skola vid Aspuddens skola invid Blommensbergsvägen, dvs fastslå att motsvarande yta utgör del av skolgården.

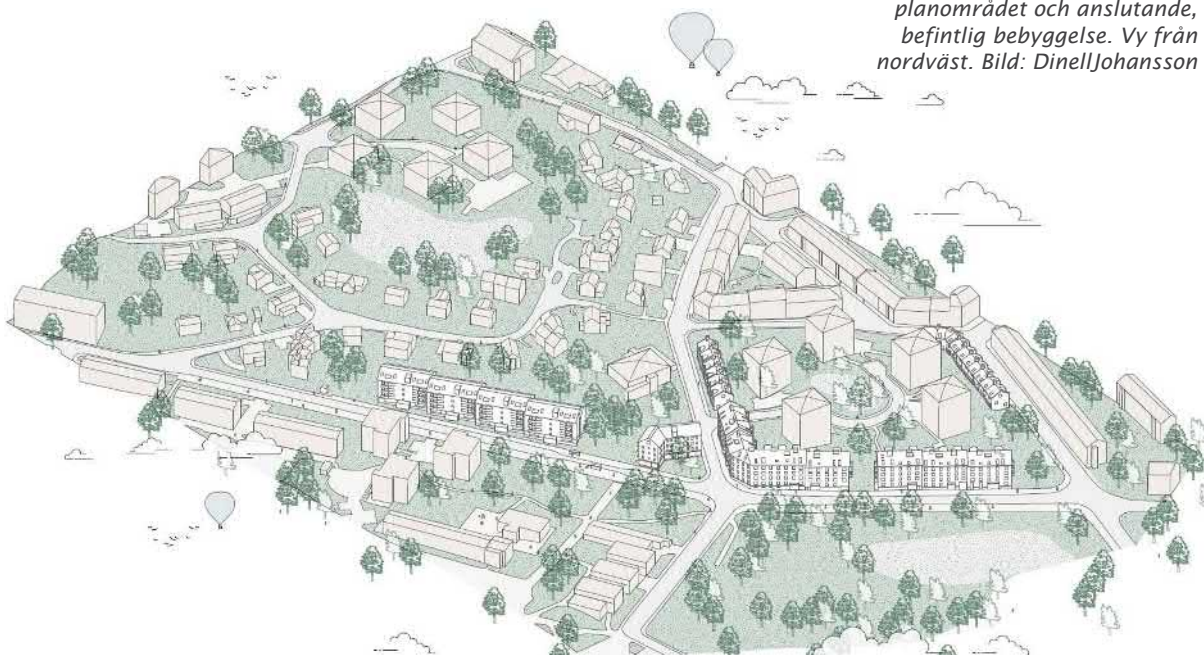
Detaljplanen omfattar fyra tillkommande delområden för i huvudsak bostadsändamål, av dessa planeras tre delområden med flerbostadshus (delområde 1, 3 och 4) och ett delområde med stadsradhus (delområde 2). De två planerade radhusen är dock förlagda utan direkt kontakt till varandra, ett utefter Hövdingagatan och ett utefter Erik Segersälls väg.

Möjlighet till verksamhetslokaler tillskapas i bottenvåning på lamellhusen, i en av byggnaderna krävs verksamhetslokal i bottenvåning. Tre mindre områden föreslås för tekniska anläggningar, två av dessa är förlagda till områden där tekniska anläggningar ryms idag.

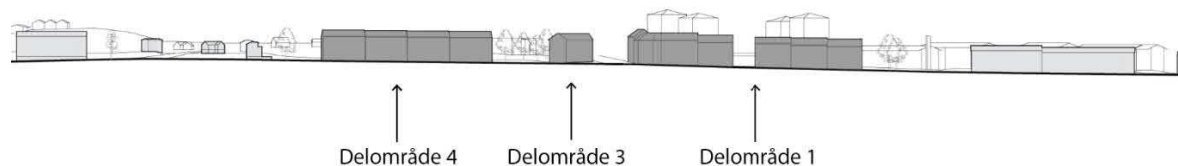
Befintlig trappa och parkväg mellan Sverkersgatan och Blommensbergsvägen behålls så långt det är möjligt men justeras något i sidled mot norr för anpassning till föreslagen bebyggelse. Justeringen sker främst mellan de planerade byggnadskropparna utefter Blommensbergsvägen, trappan och gångvägen nedanför trappan påverkas inte.

Flera tidigare förslag har övervägts men har valts bort till förmån för aktuellt förslag då det bedömts innebära mindre påverkan på befintliga kulturvärden.

Nedan: Övergripande modellbild/axonometri över föreslagen bebyggelse inom planområdet och anslutande, befintlig bebyggelse. Vy från nordväst. Bild: DinellJohansson

Nedan: Längdsektion längs Blommensbergsvägen. Föreslagen bebyggelse är markerad med mörkgrå färg. Bild: DinellJohansson med bearbetning av Tyréns

PLANERAD BEBYGGELSE EFTER DELOMRÅDE

Fasadelevation delområde 1 mot Blommenbergsvägen.

Bild: Arkitema

Delområde 1 – Flerbostadshus längs Blommenbergsvägen, söder om Erik Segersälls väg

Föreslagna nya bostadshus inom delområde 1 utgörs av två lamellhus längs Blommenbergsvägen som är tänkta att knyta an till omgivande bebyggelse från 1940-talet. Fasader ges riven puts i varierande men närliggande ljusa varma kulörer, sockel och entréer markeras av en tegelfris i gult tegel som knyter an i ton till tegel i omgivande bebyggelse. Entrépartier föreslås utföras i trä och glas. Tak utförs som sadeltak, kläs med rött tegel och förses med markerade skorstenar, allt för att knyta an till omgivande bebyggelse.

Balkonger föreslås mot gård samt på gavlar för att mot gaturummet ha en utformning som överensstämmer med omgivande befintlig bebyggelse.

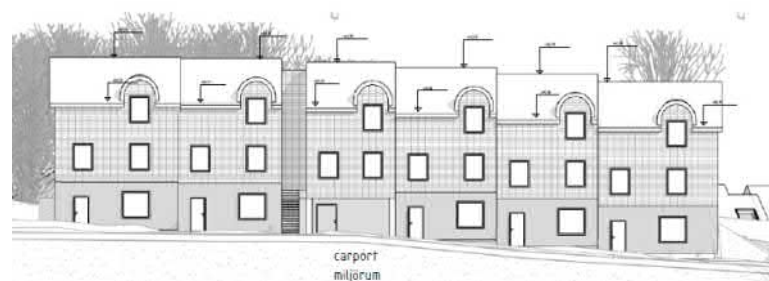
Husen ramar in två gröna mindre platser, en mot väster invid korsningen Hövdingagatan – Blommenbergsvägen, och en vid korsningen Erik Segersälls väg – Blommenbergsvägen. Mellan byggnaderna lämnas även ett släpp i naturslätten med bevarad trappa och gångstråk som leder upp till den högre nivån vid Sverkersgatan.

Delområde 2 – Stadsradhus längs Erik Segersälls väg och Hövdingagatan

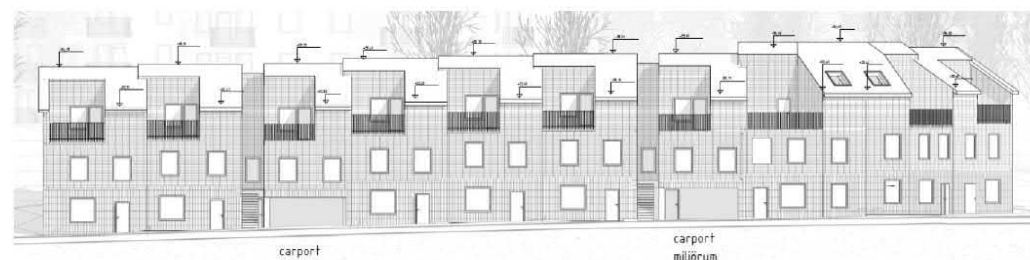
Bebyggelsen utgörs av två geografiskt separerade längor med stadsradhus, längs Erik Segersälls

väg och Hövdingagatan. I korsningen mellan Hövdingagatan och Olof Skötkonungs väg löper byggnadskroppen runt hörnet och bildar ett fasat kvartershorn i fonden av Manhemsgatan. Radhusen föreslås uppföras i två våningar samt inredd vind, med tegelfasader som i kulör anknyter till omgivningens befintliga bebyggelse och med en detaljering och utsmyckning av sockelvåningar lika delområde 1.

Mot gata ges stadsradhusen en privat förgårdsmark, takterrasser tillskapas mot gata längs Hövdingagatan och mot gård längs Erik Segersälls väg. Radhusen inplaceras i topografin och uppförs generellt i souterräng. Gatunivåer föreslås tas om hand med regelbunden trappning av byggnaderna.

Fasadelevation mot Erik Segersälls väg. Bild: Arkitema

Fasadelevation mot Hövdingagatan. Bild: Arkitema

Delområde 3 – Flerbostadshus i korsningen Blommensbergsvägen - Erik Segersälls väg

Föreslaget lamellhus invid korsningen Erik Segersälls väg – Blommensbergsvägen har utformats med inspiration från befintliga lamellhus i Aspudden. Byggnaden är placerad med långsidan mot den angränsande förskolan Grågåsen och i vinkel för att en liten park ska möjliggöras mot korsningen. I bottenvåningen, vilken förses med tilltagna fönsterpartier mot parken, föreslås verksamhetslokaler för olika typer av centrumändamål.

Delområde 4 – Flerbostadshus längs Blommensbergsvägen, öster om Erik Segersälls väg

Det föreslagna solitära lamellhuset har tre förskjutningar i fasad vilket ger en tydlig fasadindelning och en upplevelse av fyra sammankopplade lameller snarare än en. De snedställda volymerna skapar förutsättningar för grön förgårdsmark, ett vanligt inslag i Aspudden.

Fasaden är enligt arkitekterna inspirerad av bebyggelse i närområdet och Aspuddens historiska kontext, i tegel med utkragande fönsteromfattningar samt med långa tvåfärgade fönsterband i vitt och mintgrön med referenser till funktionalism. Fönsterbanden knyts ihop med grunda, delvis indragna balkonger. Trapphusen får fönster i halvplan och gavlarna förses med runda fönster alternativt burspråk. Sockelvåningar markeras genom tvärställda fasadtegel.

Till följd av att trapphusen är förlagda i fasad har huset planerats med utanpåliggande entrépaviljonger i bottenvåningen mot gatan.

Skola

Mellan Aspuddens skola och Blommensbergsvägen ligger idag en grönyta planlagd som allmän platsmark. Grönytan omges delvis av stängsel mot Blommensbergsvägen. Ytan upplevs och nyttjas i praktiken som en del av befintlig skolgård för Aspuddens skola. I aktuellt planförslag planläggs ytan för skoländamål som ej får bebyggas.

Inom ytan finns ett antal skyddsvärda träd. Dessa träd skyddas genom egenskapsbestämmelse, trädet endast får fällas om det kan orsaka spridning av epidemisk trädskjuddom eller om det utgör en fara för person eller egendom, och ska då ersättas med nytt av samma art.

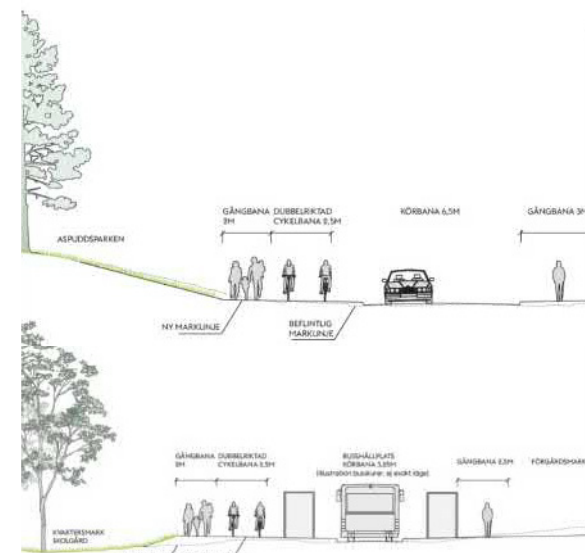
Utsnitt ur förslag till plankarta som visar aktuellt område planerat för skoländamål (den rosa ytan). Källa: SBK

Fasadelevation delområde 4 mot Blommensbergsgatan. Bild: DinellJohansson

Blommensbergsvägen

Förslaget innebär en förskjutning av Blommensbergsvägen mot nordväst, i sydvästra delen av planområdet. I praktiken tas en del av den flacka marken mellan vägområdet och entrén till Aspudden i anspråk som vägområde för kör-, cykel- och gångbana samtidigt som ny bebyggelse och parkmark på östra sidan gatan tar trottoar och del av körbana i anspråk. Förskjutningen medger utöver ökat område för ny bebyggelse en dubbelriktad cykelbana på norra sidan gatan, breddade gångbanor och tillrättalagd fyrvägs korsning vid Hövdingagatan. Kantstensparkeringen utmed nordvästra sidan av Blommensbergsvägen tas bort och som en trafiksäkerhetsåtgärd ersätts befintliga busshållplatser av en timglashållplats som flyttas till ett läge nordost om Erik Segersälls väg, mitt för huvudentrén till skolgården. Hållplatsen innebär en hastighetssänkande åtgärd.

Situationsplan från Program för allmän plats som redovisar föreslagna förändringar av Blommensbergsvägen och nytt läge för busshållplats samt sektioner genom Blommensbergsvägen vid föreslaget nytt hållplatsläge samt i höjd med Aspuddsparken. Gestaltat av AJ Landskap. Källa: SBK.

KONSEKVENSER

BEDÖMNINGSSKALA

Stora negativa konsekvenser uppstår när betydande påverkan sker i kulturmiljö med höga bevarandevärden ur ett nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv. Höga kulturvärden kan representeras av mycket värdefulla enskilda objekt och miljöer. Om påverkan innebär att miljöns eller byggnadens kulturhistoriska värden skadas eller får till följd att viktiga samband och strukturer går förlorade uppstår stor negativ påverkan och bör därför inte genomföras.

Måttliga negativa konsekvenser uppstår när kulturhistoriska värden påverkas i mindre grad än ovan. Kulturmiljö som fragmenteras så att dess helhet inte kan uppfattas. Strukturer och samband försvagas och blir mindre tydliga. Enstaka kulturvärden, välbevarade, unika eller på annat sätt värdefulla i ett lokalt perspektiv går förlorade. Alternativa lösningar bör övervägas.

Små negativa konsekvenser innebär att åtgärderna riskerar att minska delar av aktuella kulturhistoriska värden, men påverkar inte helheten och bedöms som acceptabla. Samband och strukturer kan även i framtiden uppfattas.

Positiva konsekvenser uppstår när projektet bidrar till att tydliggöra och förstärka kulturmiljöns samband och strukturer.

NYBYGGNATION

KV KOLIBRIN, HÄRFÅGELN,
PARADISFÅGELN OCH TOFSVIPAN

LAMELLHUS (DELOMRÅDE 1)

BESKRIVNING

Föreslagna nya bostadshus inom delområde 1 utgörs av två lamellhus längs Blommensbergsvägen, tänkta att knyta an till omgivande bebyggelse från 1940-talet. Fasader ges riven puts i varierande ljusa varma kulörer, sockel och entréer markeras av en tegelfris i gult tegel som knyter an i ton till tegel i omgivande bebyggelse. Entrépartier föreslås utföras i trä och glas och utskjutande tak med fotränna. Byggnaderna förses med sadeltak, kläs med rött tegel och ges markerade skorstenar, allt för att knyta an till omgivande bebyggelse. Balkonger föreslås mot gård samt på gavlar, även det för att mot gaturummet ha en utformning som överensstämmer med omgivande befintlig bebyggelse. I fasad planeras för garagenedfarter.

BEDÖMNING

Byggnadernas gestaltning följer till stor del bebyggelsekaraktären i området, såväl till volym som kulörer och materialval. Lamellhus med sadeltak är typiskt för folkhemsarkitekturen och den

mest tongivande bebyggelseformen i Aspudden. Utformning av entréer, fasadbehandlingen med riven puts och tegelfris, gestaltningen av hörnet med fasad mot korsningen samt fönstersättning i fasad speglar uttryck i områdets befintliga bebyggelse och är tidstypiska för 1940-talets arkitektur. Även balkonger förhåller sig till områdets bebyggelsekaraktär genom att vara förlagda till gårdssidan, och inte ut mot gatan, vilket är positivt ur kulturmiljösynpunkt. Planerade takfönster skulle vinna på att striktare förhålla sig till fönstersättningen i fasad för att inte bilda ett brokigt taklandskap. Då placeringen är knuten till planlösning är det dock förståeligt att kan det vara svårare att få strikta fönsteraxlar som hämtar upp även takfönstren.

Perspektivbild av föreslagen utformning av ny bebyggelse längs Blommensbergsvägen och Hövdingagatan. I bilden redovisas endast föreslagna volymer, ej material och färgsättning. Vy mot sydost vid korsningen Hövdingagatan – Blommensbergsvägen. Bild: Arkitema

Det finns relativt få garagedrifter i området och de har i regel ett mer undanskymt läge än de planerade garagedrifterna. Det är därför av vikt att planerade garagedrifter får en omsorgsfull utformning där även val av material är betydelsefullt. Utformningen bör gå i linje med trapphusentréernas dörrar.

Planerad bebyggelse inom delområdet 1 följer tidigare planerat bebyggelsemönster som redovisas i en bearbetning av P. O. Hallmans stadsplan från 1909. Där syns sammanhållen flerbostadsbebyggelse utefter Blommensbergsvägen i kvarteret Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan. Planer på

bebyggelse har därmed historiskt funnits i nu aktuella lägen.

Byggnadernas utformning förhåller sig väl till omgivande bebyggelse och bedöms inte innebära någon negativ konsekvens för bebyggelsens sammantagna kulturhistoriska värde

Planerad bebyggelse omsluter det västra (höger i bild) hörnet vid Blommenbergsvägen och Erik Segersälls väg.

Gångvägen från Blommenbergsvägen upp till Sverkersgatan.

STADSRADHUS (DELOMRÅDE 2)

BESKRIVNING

Bebyggelsen utgörs av två geografiskt separerade längor med stadsradhus, längs Erik Segersälls väg och Hövdingagatan. I korsningen mellan Hövdingagatan och Olof Skötkonungs väg löper byggnadskroppen runt hörnet och bildar ett fasat kvartershorn i fonden av Manhemsgatan. Radhusen föreslås uppföras i två våningar samt inredd vind, med tegelfasader och takbeklädning som i kulör anknyter till omgivningens befintliga bebyggelse och med en detaljering och utsmyckning av sockelvåningar lika delområde 1.

Mot gata ges stadsradhusen en privat förgårdsmark, takterrasser tillskapas mot gata längs Hövdingagatan och mot gård längs Erik Segersälls väg. Totalt tre carportar planeras sammantaget för de två huskropparna. Radhusen inplaceras i topografin och uppförs generellt i souterräng. Gatunivåer föreslås tas om hand med regelbunden trappning av byggnaderna.

BEDÖMNING

Stadsradhusen är ett relativt nytt inslag i Aspudden, ett par exempel finns sedan tidigare i stadsdelen, båda tillkomna under senare tid. Stilmässigt så utgör de en ny årsring med en volym och arkitektur som skiljer sig från den i stadsdelen tongivande bebyggelsen tillkommen fram till mitten av 1900-talet. Medvetna val har dock gjorts för att knyta an till den befintliga bebyggelsen, genom

anpassning av material, färgskala och detaljbehandling. Det gäller i synnerhet radhuset utmed Erik Segersälls väg som har givits en relativt enkel karaktär, med en mer sluten fasad och en fönstersättning som följer omgivande bebyggelse.

Gestaltningen av den planerade byggnadskroppen utefter Hövdingagatan är mer samtida till sin karaktär med mer uppbrutna volymer, indragna terrasser och carports. För båda stadsradhusen planeras fasaderna att kläs i tegel och taken kläs med röda tegelpannor, material som återfinns i områdets befintliga bebyggelse. Byggnadsvolymerna planeras följa gatornas lutning genom en avtrappande byggnadsvolym. Det är en anpassning som är positivt ur kulturmiljösynpunkt då det följer det rådande planeringsidealet för området.

Perspektivbild av föreslagen utformning av ny bebyggelse på den södra sidan av Erik Segersälls väg. I bilden redovisas endast föreslagna volymer, ej material och färgsättning. Vy mot nordväst. Bild: Arkitema

Som del av en ny årsring för bebyggelsen i Aspudden utgör stadsradhusen ett tydligt nytt inslag och kan som sådant tillåtas ett friare formspråk än lamellhusbebyggelsen, som påtagligare knyter an till områdets befintliga bebyggelse. Val har delvis gjorts för att relatera till såväl befintlig bebyggelse som till utformningen av planerade lamellhus. Stadsradhusen påverkar uppfattningen av områdets prägel av tidig stenstadsförstad och folkhemsförort men förstärker samtidigt traditionen med återkommande tillägg, årsringar som även de utgör en del av Aspuddens karaktär. Bedömningen är att stadsradhusen som mest innebär en liten negativ konsekvens för bebyggelsens sammantagna kulturhistoriska värde.

Perspektivbild av föreslagen utformning av nytt stadsradhus längs Hövdingagatan. I bilden redovisas endast föreslagna volymer, ej material och färgsättning. Vy från Manhemsgatan. I bakgrunden syns befintliga punkthus vid Sverkersgatan. Bild: Arkitema

KV GRÅGÅSEN

VINKELSTÄLLD BYGGNAD I HÖRNET BLOMMENSBERGSVÄGEN-ERIK SEGERSÄLLS VÄG (DELOMRÅDE 3)

BESKRIVNING

Föreslaget lamellhus invid korsningen Erik Segersälls väg – Blommensbergsvägen har utformats med inspiration från befintlig bebyggelse i Aspudden. Byggnaden är placerad med långsidan mot den angränsande förskolan Grågåsen och i vinkel för att en liten park ska möjliggöras mot korsningen. De två gavlarna mynnar sålunda mot Erik Segersälls väg respektive Blommensbergsvägen. I bottenvåningen, vilken förses med tilltagna fönsterpartier mot parken, föreslås verksamhetslokaler för olika typer av centrumändamål. Byggnaden planeras att få sadeltak, troligen klätt med rött tegel. Även fasaden kläs med tegel och ges en upprepande fönstersättning, likt befintlig lamellhusbebyggelse i området, och med mindre fönster som motsvarar rummens olika funktion invändigt. I ena gaveln planeras ett runt fönster i röstet.

BEDÖMNING

Gestaltningen av byggnaden följer delvis bebyggelsekaraktären i området. Volym, fönstersättning och verksamhetslokaler i bottenvåning är tydligt inspirerat av folkhemsarkitekturen och den tongivande bebyggelsen i Aspudden. Även tegelklädda fasader

är vanligt förekommande under 1940-talet och exempel finns i stadsdelen, även om majoriteten av byggnaderna är putsade. Dock förekommer tegeltaljer även på putsfasader i befintlig bebyggelse, det är ett material som harmonierar med den äldre bebyggelsen i området. Sadeltaket är en ytterligare tidstypisk detalj, liksom rött taktegel, vilket taket förmodas kläs med, den avfasadenocken bryter dock det traditionella utförandet och ger byggnaden ett modernare, avvikande intryck. Vinklingen och positioneringen av byggnadskroppen gör det möjligt att bilda en liten grönyta i hörnet mot korsningen Erik Segersälls väg – Blommensbergsvägen. Platsen är även väl utformad för de planerade verksamhetslokaler i bottenvåningen, en planering som väl stämmer överens med 1940-talets kvarterslokaler på andra håll inom Aspudden. Det medför dock att

Perspektivbild redovisande föreslagen gestaltning invid korsningen Blommensbergsvägen/Erik Segersälls väg.
Bild: Dinell/Johansson

gavlarna vetter ut mot gata, vilket bryter mönstret i stadsdelen. Byggnaden bedöms dock inte innebära någon negativ konsekvens för bebyggelsens sammantagna kulturhistoriska värde.

LAMELLHUS (DELOMRÅDE 4)

BESKRIVNING

Det solitära lamellhuset i östra delen av kvarteret Grågåsen planeras med tre förskjutningar i fasad vilket ger en tydlig fasadindelning och en upplevelse av fyra sammankopplade lameller snarare än en. Förskjutningarna är relativt försiktiga men ger viss möjlighet till förgårdsmark.

Perspektivbild redovisande föreslagen utformning av ny bebyggelse längs Blommensbergsvägen. Bild: Dinell/Johansson

Fasaden är enligt arkitekterna inspirerad av bebyggelse i närområdet och Aspuddens historiska kontext, i tegel med utkragande fönsteromfattningar samt med långa tvåfärgade fönsterband i vitt och mintgrön med referenser till funktionalismen. Fönsterbanden knyts ihop med grunda, delvis indragna balkonger. Trapphusen får fönster i halvplan och gavlarna förses med runda fönster alternativt burspråk. Möjligen förses fasaden även med rent dekorativa blindfönster intill trapphusen. Sockelvåningar markeras genom tvärställda fasadtegel.

Taket ges form av sadeltak troligen belagt med röd bandplåt, befintliga illustrationer redovisar dock inte material. Taket har en fasadnock, markanta hisshuvar sticker upp genom takfallen mot gata och även infällda takterrasser finns i takfallen mot Blommensbergsvägen.

BEDÖMNING

Gestaltningen följer delvis 1940- och 1950-talets arkitektur i detaljutformning och material men stilmässigt bryter byggnaden mot den normalt enklare fasadutformningen hos 1940-talets bebyggelse i Aspudden. De snedställda volymerna skapar förutsättningar för grön förgårdsmark, ett vanligt inslag i Aspudden. Exempel på förskjutna, länkade byggnadskroppar förekommer även i befintlig bebyggelse men förskjutningen är normalt mer distinkt.

Till följd av att trapphusen är förlagda i fasad har huset planerats med utanpåliggande entrépaviljonger i bottenvåningen mot gatan, något som inte korresponderar med områdets äldre befintliga bebyggelse. Även sadeltakets avfasade nock är ett tydligt modernt inslag för Aspuddens arkitektur.

I tak planeras för takterrasser ut mot gata. Mot gatan planeras också för delvis indragna balkonger. Det är dock svårt att utläsa hur mycket de skjuter ut från fasad. Utskjutande balkonger och takterrasser påverkar tillsammans med hisshuvar och de utanpåliggande entrépaviljongerna tydligt upplevelsen av byggnaden som avvikande för områdets tongivande folkhemsarkitektur. Byggnaden ligger dock något avsides från merparten av 1940-talets flerfamiljsbebyggelse i Aspudden, med undantag av den stilmässigt sammanhållna bebyggelsen i kvarteren Gåsen, Gässlingen och Tuppen, vars gestaltning inte är helt representativ för stadsdelen. I dessa tre kvarter förbinds områdets bebyggelse av en lokalgata. Fasaderna mot lokalgatan saknar balkonger, likt flertalet lamellhus i Aspudden, men gårdsfasaderna har något utskjutande infällda balkonger, av vilka några vetter mot Blommensbergsvägen. Den planerade utformningen av byggnaden knyter sålunda delvis an till befintlig bebyggelse på motsatta sidan Blommensbergsvägen. Samtidigt så innebär den avvikande utformningen av byggnaden att planerad bebyggelse kan uppfattas som mer disparat och inte lika tydligt kopplas samman som en ny årsring i Aspuddens bebyggelseutveckling. Byggnaden bedöms innebära liten negativ konsekvens för bebyggelsens sammantagna kulturhistoriska värde.

I tak planeras för takterrasser ut mot gata. Mot gatan planeras också för delvis indragna balkonger. Det är dock svårt att utläsa hur mycket de skjuter ut från fasad. Utskjutande balkonger och takterrasser påverkar tillsammans med hisshuvar och de utanpåliggande entrépaviljongerna tydligt upplevelsen av byggnaden som avvikande för områdets tongivande folkhemsarkitektur. Byggnaden ligger dock något avsides från merparten av 1940-talets flerfamiljsbebyggelse i Aspudden, med undantag av den stilmässigt sammanhållna bebyggelsen i kvarteren Gåsen, Gässlingen och Tuppen, vars gestaltning inte är helt representativ för stadsdelen. I dessa tre kvarter förbinds områdets bebyggelse av en lokalgata. Fasaderna mot lokalgatan saknar balkonger, likt flertalet lamellhus i Aspudden, men gårdsfasaderna har något utskjutande infällda balkonger, av vilka några vetter mot Blommensbergsvägen. Den planerade utformningen av byggnaden knyter sålunda delvis an till befintlig bebyggelse på motsatta sidan Blommensbergsvägen. Samtidigt så innebär den avvikande utformningen av byggnaden att planerad bebyggelse kan uppfattas som mer disparat och inte lika tydligt kopplas samman som en ny årsring i Aspuddens bebyggelseutveckling. Byggnaden bedöms innebära liten negativ konsekvens för bebyggelsens sammantagna kulturhistoriska värde.

MILJÖPÅVERKAN

KV KOLIBRIN, HÄRFÅGELN,
PARADISFÅGELN, TOFSVIPAN

LAMELLHUS (DELOMRÅDE 1)

BESKRIVNING

De två planerade lamellhusen placeras så att tre gröna platser bibehålls, en mot väster invid korsningen Hövdingagatan – Blommensbergsvägen, en innanför planerad bebyggelse, vid korsningen Erik Segersälls väg – Blommensbergsvägen samt ett släpp mellan byggnaderna med access till bevarat gångstråk och trappa i naturslänten som leder upp till den högre nivån vid Sverkersgatan. Byggnaderna är planerade ut till trottoar men med planteringar som ger intryck av en begränsad förgårdsmark.

BEDÖMNING

Förtätningen innebär att en betydelsefull del av Aspuddens gröna karaktär, den medvetet sparade och sammanhängande grönstrukturen utefter Blommensbergsvägen, bryts. Även det gröna bandet runt punkthusen på höjden i Kv Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan bryts upp vilket påverkar möjligheten att utläsa hur man under 1900-talets planeringsideal "hus i park" förhöll sig till befintliga markförhållanden gällande träd, höjdskillnader och berg i dagen. Genom släpp

mellan de planerade byggnadskropparna bevaras detta uttryck till del även från Blommensbergsvägen men karaktären blir mer lik den stadsmässiga karaktären i bebyggelsen söder och sydöst om aktuellt område. Att den ena byggnadskroppen inom delområdet sträcker sig över ett hörn, i korsningen av Blommensbergsvägen och Erik Segersälls väg, bidrar särskilt till detta. Kännetecknande för närområdet är sparade gröna hörn, vilket bidrar till områdets gröna intryck.

Atgården påverkar värdefulla träd, däribland flerhundraåriga, storkroniga, ekar som vittnar om att dalgången historiskt nyttjats som jordbruksmark.

Utmed Erik Segersälls väg görs intrång i berg för nybyggnationen av hus. Konsekvens av sprängning och borttagande av berg är att topografin förändras i relation till punkthuset.

Ett släpp i slänten mellan de två planerade byggnaderna i område 1 är positivt i och med att det skapar en visuell kontakt med det gröna bandet runt punkthuset. Dock är släppet placerat så att befintlig entré med slingrande gångväg upp till trappan som leder till punkthuset påverkas.

Förtätningen bedöms innebära liten till måttlig negativ konsekvens på kulturhistoriskt värde.

STADSRADHUS (DELOMRÅDE 2)

BESKRIVNING

Bebyggelsen utgörs av två geografiskt separerade längor med stadsradhus, längs Erik Segersälls väg och Hövdingagatan. I korsningen mellan

I vyn från Erik Segersälls väg norrut kommer det gröna hörnet med punkthuset i bakgrunden att bestå.

Det gröna hörnet i korsningen Blommenbergsvägen och Hövdingagatan bibehålls enligt planförslaget.

Den gröna entrén till området försvinner vid planerad förtätning. Radhusen placeras tätt inpå det fristående punkthuset.

Hövdingagatan och Olof Skötkonungs väg löper byggnadskroppen runt hörnet och bildar ett fasat kvartershorn i fonden av Manhemsgatan. Mot gata ges stadsradhusen en privat förgårdsmark. Takterrasser tillskapas mot gata längs Hövdingagatan och mot gård längs Erik Segersälls väg, till följd av att den smala inte medger balkong eller uteplats. Radhusen inplaceras i topografin och uppförs generellt i souterräng.

BEDÖMNING

Längs med Erik Segersälls väg skulle planerad bebyggelse innebära sprängning och borttagande av berg. Naturmarken är en del av helhetsmiljön av punkthusområdet omkring Sverkersgatan och ett uttryck för det funktionalistiska planeringsidealet. De förändrade topografiska förhållandena och

inverkan på det gröna band som omger punkthusområdet ger en negativ konsekvens för möjligheten att utläsa och förstå de ideal som präglar planering och byggande av bostadsområdet. Stadsradhusen saknar även förgårdar/mark vilket ger ett direkt och hårt möte med omgivande natur, mer likt de stenstadspräglade kvarteren söder och sydväst om aktuellt kvarter. Positivt är att planförslaget sparar naturmark i hörnet Erik Segersälls väg och Olof Skötkonungs väg. Det skapar en tydlighet i stadsdelens årsringar, här i mötet mellan stenstaden och 1940-talets "hus i park".

Stadsradshuset kommer mycket nära det sydöstra punkthuset, med negativ effekt på områdets luftiga karaktär med fristående, glest utplacerade, punkthus. Entrén till punkthusen via Sverkersgatan får också ett ändrat uttryck. Istället för de indragna punkthusen bildar den nya bebyggelsen på ömse

sidor infartsvägen en ny dominerande front. Som ovan nämnt ger detta en negativ konsekvens för områdets kulturhistoriska värden. Även läsbarheten av Sverkersgatans terränganpassning riskerar att försvagas med intrång i anslutande hållmarker.

Från Hövdingagatan med planerade hus och upp till befintliga punkthus är det en stor nivåskillnad. Genom den lägre bebyggelseskalan på stadsradhusen är bedömningen därför att punkthusen fortsatt kommer att vara blickfång i fonden av Manhemsgatan. Samtidigt bedöms förslaget innebära att det blir svårare att utläsa områdets varierade topografi. Åtgärden bedöms innebära måttlig negativ konsekvens på kulturhistoriskt värde.

Gångvägar till kvarteren Kolibrin, Härfågeln, Paradisfågeln och Tofsvipan.

Hövdingagatan från norr med föreslaget läge för stadsradhuset innanför raden med bilar.

Vy från Manhemsgatan.

KV GRÄGÅSEN

VINKELSTÄLLD BYGGNAD I HÖRNET BLOMMENBERGSVÄGEN-ERIK SEGERSÄLLS VÄG (DELOMRÅDE 3)

BESKRIVNING

I kvarterets västra del, vid korsningen Blommensbergsvägen-Erik Segersälls väg, föreslås en ny byggnad uppföras i vinkel mot hörnet. På platsen är idag ett grönområde med bland annat ekar. Området genomkorsas idag av en gångväg, ursprungligen spontant tillkommen som passage till och från Aspudsskolan.

BEDÖMNING

Byggnaden bryter av det medvetet sparade grönstråket som löper längs med Blommensbergsvägen. Vid hörnet i korsningen är grönstrukturen öppen med äldre lövträd. Samtliga träd som direkt berörs av ny byggnad är tänkta att avverkas, liksom de träd som står på den del som är planerad som bevarad grönyta framför byggnaden. Istället planeras en planterad ek ut mot korsningen. Den öppna karaktären möjliggör siktstråk och vyer längs med både Blommensbergsvägen och Erik Segersälls väg. Då byggnaden planeras att förläggas ut mot gata på båda vägarna blockeras siktstråk längs med både Blommensbergsvägen och Erik Segersälls väg. Positivt är att byggnadens utformning sparar ett, om än litet, grönt hörn. Åtgärden bedöms innebära liten till måttlig negativ konsekvens på kulturhistoriskt värde.

Erik Segersälls väg möter idag Blommenbergsvägen med gröna hörn.

Det gröna hörnet har en öppen karaktär och möjliggör vyer mot närliggande kvarter. Genom området går en gångväg.

LAMELLHUS (DELOMRÅDE 4)

BESKRIVNING

I kvarterets östra del föreslås en ny byggnad uppföras på grönytan utmed Blommensbergsvägen. Vägen utgör ett större grönt stråk som passerar genom Aspudden och omges av grönska som består av sparade och anlagda öppna rum mellan väg och bebyggelse. Placeringen lågt i topografin har dessutom lett till lösningar för tomterna ovanför i form av murar och trappor vilket är ett utmärkande drag för såväl området som Aspuddens mer kuperade delar. På berörd yta finns flera träd av varierande ålder och art, däribland äldre ekar.

BEDÖMNING

Åtgärden bryter den sammanhängande och medvetet sparade gröonstrukturen längs med Blommensbergsvägen. Ambitionen är att så många träd som möjligt ska sparas i berört område men många värdefulla träd kommer att behöva avverkas. Det bevarade området öster om byggnaden med grönska och bevarade värdefulla träd är en medveten anpassning som är positiv ur kultur- miljösynpunkt. Det bidrar till att spara en del av gröonstrukturen och bildar ett litet avstånd mellan ny och befintlig bebyggelse. I anslutning till den nya byggnaden planeras förgårdsmark mot gata, det är dock en förhållandevis liten yta men positivt för bibehållandet av ett grönt inslag. Åtgärden bedöms innebära måttlig negativ konsekvens på kulturhistoriskt värde.

Blommenbergsvägen med grönska, bild tagen åt öst.

Blommenbergsvägen med grönska, bild tagen åt väst.

OMDRAGEN PARKVÄG MELLAN SVERKERSGATAN OCH BLOMMENBERGSVÄGEN

BESKRIVNING

Vid delområde 1 föreslås ny bebyggelse som får påverkan på befintlig parkväg/trappkoppling mellan befintliga bostäder på höjden vid Sverkersgatan och Blommensbergsvägen. Planförslaget innebär att befintlig parkväg behålls så långt det är möjligt men justeras något i sidled mot öster för anpassning till föreslagen bebyggelse.

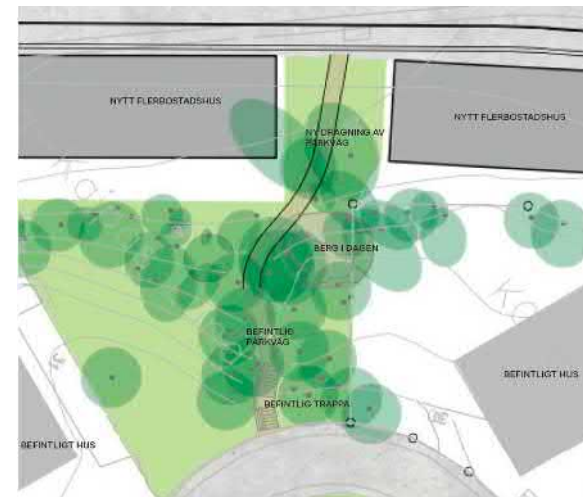

Illustration av planerad ändring av parkväg. Bild: AJ Landskap (ur samrådshandling).

BEDÖMNING

Den förändrade dragningen av parkvägen tillkommer till följd av att det västra av de två planerade byggnaderna i kvarteret har förskjutits mot öster för att i större omfattning kunna bibehålla det gröna hörnet vid korsningen Hövdingagatan-Blommensbergsvägen. Trappan och parkvägen närmast trappan bevaras medan sträckningen mellan huskropparna anpassas. Om anpassningen utformas med nuvarande utformning i åtanke bedöms åtgärden inte innebära någon negativ konsekvens för det kulturhistoriska värdet.

FÖRÄNDRINGAR AV BLOMMENSBERGSVÄGEN

BESKRIVNING

Förslaget innebär en förskjutning av Blommensbergsvägen mot nordväst, i sydvästra delen av planområdet. I praktiken tas en del av den flacka marken mellan vägområdet och entrén till Aspudden i anspråk som vägområde för kör-,

cykel- och gångbana samtidigt som ny bebyggelse och parkmark på östra sidan gatan tar trottoar och del av körbana i anspråk. Förskjutningen medger utöver ökat område för ny bebyggelse en dubbelriktad cykelbana på norra sidan gatan, breddade gångbanor och tillrättalagd fyrvägs korsning vid Hövdingagatan. Kantstensparkeringen utmed nordvästra sidan av Blommensbergsvägen tas bort och som en trafiksäkerhetsåtgärd ersätts befintliga busshållplatser av en timglashållplats som flyttas till ett läge nordost om Erik Segersalls väg, mitt för huvudentrén till skolgården. Hållplatsen innebär en hastighetssänkande åtgärd.

BEDÖMNING

Ändringen innebär viss påverkan på befintlig planering av gaturummet men vägens sträckning är i stort bibehållen och gatubreddens påverkas inte. Åtgärden bedöms inte innebära någon negativ konsekvens för det kulturhistoriska värdet.

FÖRÄNDRINGAR AV SKOLOMRÅDE

BESKRIVNING

Mellan Aspuddens skola och Blommensbergsvägen ligger idag en grönya planlagd som allmän platsmark. I aktuellt planförslag planläggs ytan för skoländamål som ej får bebyggas. Inom ytan finns ett antal skyddsvärda träd. Dessa träd skyddas genom egenskapsbestämmelse, trädet endast får fällas om det kan orsaka spridning av epidemisk trädssjukdom eller om det utgör en fara för person eller egendom, och ska då ersättas med nytt av samma art.

BEDÖMNING

Ytan upplevs och nyttjas i praktiken som en del av befintlig skolgård för Aspuddens skola. Ändringen från allmän platsmark samt skyddet av befintliga träd inom området säkerställer framtida nyttjande samt den för skolområdets ytterområden karaktäristiska grönskan där träden utgör ett centralt inslag. Åtgärden bedöms innebära en positiv konsekvens för det kulturhistoriska värdet.

SAMMANVÄGD BEDÖMNING

Gestaltningen av den föreslagna bebyggelsen har till stora delar utformats med strävan att harmoniera med områdets och Aspuddens tongivande 1940-tals bebyggelse. Med undantag av stadsradhusen är byggnaderna utformade som lamellhus med sadeltak. Materialval, detaljutformning samt färgskala är utvalda med hänsyn till och inspiration från Aspuddens befintliga bebyggelse. Även för stadsradhusen har material, detaljer och färgskala valts för att tydligare samverka med såväl de nya lamellhusen som befintlig bebyggelse. Under planeringsskedet har placering och skala justerats för att tydligare förhålla sig till den befintliga bebyggelsens skala och i högre grad bevara de gröna kulturvärdena, i synnerhet äldre träd. Justeringen har föranlett att ytterligare ett stadsradhus tillkommit, utefter Hövdingagatan, utöver det tidigare planerade vid Erik Segersälls väg. Stadsradhusen är ett tämligen nytt inslag i stadsdelen och redovisar tydligast att den planerade bebyggelsen utgör en ny årsring. Även om förtät-

ningen påverkar de för Aspudden tydliga årsringarna så tillför det ytterligare ett skikt i den arkitektoniska historiken, bebyggelseutvecklingen över tid som är karaktärsskapande för stadsdelen. Att den planerade bebyggelsen uppförs inom ett begränsat och relativt definierat område tydliggör bilden av årsringen och till skillnad från många sentida tillägg i Aspudden, som befintliga stadsradhus och solitära små flerbostadshus på tidigare enfamiljsfastigheter, förstärker det Aspuddens karaktär av stadslandskap istället för att splittra det.

Bebyggelsen innebär enligt bedömning konsekvenser som varierar mellan positiva och måttligt negativa. Sett till bebyggelsens och stadsplanestrukturens kulturhistoriska värden bedöms den planerade bebyggelsen ha en begränsad påverkan och som mest innebära liten negativ konsekvens. För naturvärdena, det gröna kulturarvet, bedöms konsekvenserna vara mer påtagliga, som mest måttliga. Påverkan

består främst av avverkning av träd, däribland flera värdefulla ekar, att Blommensbergsvägens grönstruktur bryts, att karaktärsskapande topografi förändras samt att vyer och miljöskapande värden ändras. Grundförutsättningen för ställningstagandet är i det här sammanhanget sålunda ganska enkel, ska bebyggelsen i Aspudden utökas eller ska den gröna strukturen vidmakthållas utan påverkan. I sammanhanget kan även vävas in att få platser i stadsdelen skulle innebära mindre påverkan och negativ konsekvens för de kulturhistoriska värdena om de bebyggdes.

Den sammanfattade bedömningen är att planerad åtgärd har en relativt stor påverkan på det gröna kulturvärdet, i synnerhet genom avverkning av värdefulla träd, samtidigt kompenseras påverkan genom att befintliga träd norr om Blommensbergsvägen värnas och skyddas från framtida påverkan. **Sammantaget bedöms åtgärden vara förenlig med PBL kap. 8 §§ 1 och 13 samt godtagbar enligt PBL kap. 2 § 6 och PBL kap. 8 § 9.**

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

Blomberg, I., Wehlin-Fürst, E. (1998) Aspudden.
Stockholm: KTH Arkitektur

Nyréns Arkitektkontor (2011) Landskapsanalys
Hägerstensåsen. Stockholm: Nyréns Arkitektkontor

Nyréns Arkitektkontor (2012) Aspudden och
Midsommarkransen kulturmiljöutredning.
Stockholm: Nyréns Arkitektkontor

Pahl, L. (1998) Aspuddens Idrottsplats ur
Hägerstensbyggden 1998, Stockholm

Riksantikvaren (2009) Kulturmiljöanalys: En
vägledning för användningen av DIVE- analys.
Oslo: Riksantikvaren (översättning Stockholm:
Riksantikvarieämbetet)

Stahre, N-G., Fogelström, P-A., Ferenius, J.,
Lundqvist, G. (1982) Stockholms gatu-namn.
Stockholm: Stockholmsmonografier utgivna av
Stockholms kommun

Stockholm stad (2021) Planbeskrivning, Förslag till
detaljplan för del av fastigheten Aspudden 2:1 m.fl.
vid Blommensbergsvägen i stadsdelen Aspudden,
S-Dp 2019-05858

DIGITALA KÄLLOR

Bebyggelseregistret

Digitala stadsmuseet

Digitalt museum

Google maps

Lantmäteriets karttjänst

Stockholms stad, Stockholm växer

Stockholmskällan

TYRÉNS

Tyréns AB, 118 86 Stockholm, www.tyrens.se